

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 18
Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Рівне – 2010

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 18. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2009 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

УДК [32(430):070(410)]:32(6)

Валух Людмила

НІМЕЦЬКА КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В АФРИЦІ У ВИСВІТЛЕННІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ

Колоніальна експансія Німеччини в Африці з середини 80-х років XIX ст. викликала великий резонанс. У зв'язку з цим на перших порах особливо загострилися англо-німецькі відносини. Актуальним завданням правлячої верхівки Британської імперії стало посилення пропаганди імперських антинімецьких ідей в англійському суспільстві, ідеологічна обробка мас саме в тому напрямку, який був вигідний і потрібний уряду. Вирішення цього політичного завдання потребувало використання різних засобів впливу на масову свідомість. Одним із найефективніших важелів впливу була преса. Тому дослідження позиції преси стосовно німецької колоніальної експансії в Африці є особливо доцільним, оскільки преса була не лише джерелом інформації (чи дезінформації), але й засобом впливу зацікавлених в експансії в Африці впливових кіл Англії на британський уряд та суспільну думку. Вивчення розміщених у газетах та журналах матеріалів про англо-німецькі колоніальні суперечки в Африці нерідко допомагає проникнути в таємниці англійської дипломатії. Дане дослідження є досить важливим, оскільки більшість документів Форін офіс (Міністерство іноземних справ Великобританії) того періоду до цього часу не опубліковані. З огляду на це преса є важливим джерелом для вивчення історії Британської імперії кін. XIX ст.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі цілого комплексу друкованих матеріалів дослідити позицію британської преси щодо німецької колоніальної експансії в Африці.

Як свідчить історіографічний аналіз, лише окремі фрагменти порушеної проблеми розглядалися в працях російських істориків І.А. Улановської та О.І. Галкіної, а також в дослідженні зарубіжного вченого Р. Постгейта.

Найавторитетнішим і найпрестижнішим виданням наприкінці XIX ст. у Великобританії вважалася газета "The Times". Тираж цієї газети щорічно зростав, і в середині 1880-х рр. досягав 100.000 екземплярів. На відміну від інших британських газет, які, на думку англійського історика Р. Постгейта, в цілому були байдуже-нейтральні до європейських і міжнародних відносин, [4, р. 209]. "The Times" завжди була дуже важливим джерелом саме міжнародної інформації. Кореспонденти цієї газети були акредитовані при британських посольствах більшості європейських столиць. Тісна співпраця з послами давала їм можливість одержувати інформацію з "перших рук" і оперативно надсилати її на сторінки газети. Тому не випадково, що представники європейських зовнішньополітичних відомств, преса часто посилалася на "The Times" як на авторитетне видання. У всіх питаннях газета прагнула займати незалежну позицію, стверджуючи, що її сторінки не "надаються для офіційного або напівофіційного проголошення політики уряду" [15, р. 11]. У зв'язку з цим відмітимо, що редколегія "The Times", редакції інших газет і журналів рідко контактували з Форін офіс. Часто журналісти прагнули випередити його урядовців і першими, до офіційної заяви, надати на смуги видання якусь інформацію [2, р. 36]. Але, як правило, при визначенні своєї позиції "The Times" все ж таки дотримувалася погляду уряду. Крім того, газета відображала і реакцію громадської думки на перипетії у сфері міжнародних відносин, які зачіпають інтереси країни.

Авторитетним органом преси лібералів був журнал "Edinburgh Review", який, на відміну від "The Times", яка здебільшого викладала хроніку подій, давав аналіз міжнародного стану, резюме виступів політичних діячів, огляд літератури, що відносилася до стану справ у Британській імперії.

Особливе місце серед періодичних видань належить сатиричному журналу "Punch". На його сторінках публікувалися карикатури, супроводжувані іронічним підтекстом, що

відображало напруженість боротьби Великобританії та Німеччини за африканські землі [1, с. 15].

Таким чином, британська преса не тільки інформувала читачів про події, які відбувалися на африканському континенті та відображала погляди певної частини населення країни, але і здійснювала певний вплив на політику Форін офіс і на формування громадської думки.

З 80-х р. XIX ст. внутрішня та зовнішня політика Німеччини незмінно була в центрі уваги британської преси. Наголошуючи на цьому, "The Times" писала: "англійці мало знають про домашні проблеми німецьких політиків. Інакше йде справа з міжнародними відносинами імперії" [15, р. 11]. В Німеччині знаходилося 12 кореспондентських пунктів [2, р. 36]. Завдяки їх діяльності на сторінках газет, і особливо "The Times", публікувалися повідомлення про заснування колоніальних товариств, їх завдання, фрагменти статей німецьких газет, на підставі яких можна було зробити висновки про хід і плани німецької експансії, надавалися звіти про виступи канцлера з приводу німецьких колоніальних проектів і порядок використання армії та озброєння, повідомлялося про відношення німецької громадськості до колоніальних загарбань.

Початок німецької колоніальної експансії був несподіваним і для урядових кіл і, тим більше, для громадськості. Преса по-своєму намагалася пояснити цю "несподівану" [7, р. 6.] для неї колоніальну активність Німецької імперії. Вимушено дотримуючись, як і уряд, "доброзичливого настрою" стосовно німецького сусіда, "The Times" зовні прийняла точку зору німецьких властей, які непереконливо пояснювали колонізацію "мігрантським інстинктом, характерним для всіх людей тевтонської крові" і наявністю великої кількості вільних рук". Наголошення на великій дитячій смертності в Німеччині, використовувалося газетою як дуже сумнівний доказ на користь розширення Німецької колоніальної імперії: "40-45 дитячих смертей на 1000 тих, що народилися пояснюється тільки злочинністю їх народження в обмеженому просторі". Виправдовуючи експансію Німеччини, "The Times" робила висновок, що причина німецької колонізації "очевидна і специфічна" [12, р. 11].

Перші німецькі завоювання тієї або іншої території в пресі завжди представлялися в рамках звичних новин і деколи на рівні чуток. Тільки ретельний розгляд питання на урядовому або парламентському рівні сприяв появі серії статей більш інформативного і аналітичного характеру. Так, повідомлення про бажання "Німецької географічної комерційної асоціації" придбати бухту Ангра-Пекена залишилося без коментарів. Проте оголошення Німеччиною протекторату над цією бухтою і газетна війна Німеччини з Англією, що сприяла зростанню експансіоністських настроїв у Німеччині, стали причиною того, що Ангра-Пекена опинилася в центрі уваги "The Times" [4, р. 198].

Особливу увагу періодичні видання надавали опису кліматичних умов, фізико-географічного положення і стратегічного значення залучених у німецьку експансію територій, можливості розширення їх кордонів і їх загрози безпеці англійських володінь в Африці. Так, опис стратегічних позицій Ангра-Пекени міг викликати у читачів певну тривогу за долю Капської колонії: "Ангра-Пекена – назва гавані та району на південно-західному узбережжі Африки, яка знаходиться в 200 милях на північ від гирла р. Оранжева, яка відома нашим читачам як північний кордон Капської колонії" [4, р. 198]. При цьому, як вказував журнал "Nineteenth Century", "німецька колонія мала достатньо нагод для здійснення подальшої експансії на північ і схід від Ангра-Пекени" [1, с. 76].

Ревний погляд на німецьку колонізацію в Африці та прагнення викликати у громадськості відчуття жалю за ще не захоплені Великобританією території – було причиною того, що деколи "The Times" в оцінці економіко-географічних умов освоєваних Німеччиною регіонів була явно необ'єктивна. Так, ще нічого конкретно не було відомо про "багаті природні ресурси Конго", і не відповідало дійсності твердження про те, що клімат цієї території "близький до європейського" [11, р. 11].

Виражаючи солідарність з урядом, "The Times" деколи прагнула створити враження, що Великобританію не цікавить колоніальна політика Німеччини в Африці. І як один з доказів цього використовувалися розміри "чорного материка": "Африка – достатньо велика для того, щоб запропонувати території для мирного співіснування Німеччини та Англії. Навіть найагресивніше налаштований англієць не може кинути ревного погляду на спроби Німеччини відкрити для себе нові ринки..." [5, р. 9].

Не дивлячись на вказані вище компромісні заяви щодо Німеччини, англійська преса незмінно прагнула виступати як зацікавлений представник урядових, фінансових чи

промислових колоніальних кіл у визначенні кордонів існуючих та передбачуваних сфер впливу Великобританії. Так, у *Південно-східній Африці* “The Times” відстоює територію узбережжя “на північ від Наталю і на схід від Трансваалю, включаючи бухту Св.Люсія” [8, р. 9]. *Західно-африканську* сферу впливу Великобританії газета обмежувала “дельтою Нігеру... і 8-9 милями вздовж узбережжя” [12, р. 11]].

Особливо завзятим захисником британських територіальних інтересів у Західній Африці “The Times” виступила при висвітленні *Берлінської конференції* (листопад 1884 – лютий 1885 р.). Ще в кінці серпня 1884 р. кореспонденти “The Times” намагалися спростувати чутки про підготовлювану німецькою стороною конференцію, [6, р. 7] але вже з листопада 1884 р. до лютого 1885 р. газета майже щодня публікувала матеріали, що стосувалися цієї події.

Основною проблемою, яка довго розглядалася англійським урядом, був третій пункт запропонованої Німеччиною програми конференції – так зване питання про Нігер. Наполеглива пропозиція Бісмарка включити цю річку, разом із Конго, в зону вільної торгівлі зі встановленням контролю міжнародної комісії, натрапила на стійкий опір уряду Гладстона і викликала хвилю обурення в англійських торгових колах, що відразу ж відобразилося на сторінках “The Times”. Докази проти ухвалення пропозиції Бісмарка, які наводилися в газеті, зводилися до наступного: 1) торгівля яка здійснюється в гирлі та нижній течії Нігеру повністю монополізована англійськими купцями; 2) територія нижнього Нігеру знаходиться у сфері англійського впливу. З цих міркувань виходив логічно обґрунтований висновок: “Розміщення Конго під контролем міжнародної комісії було б кроком уперед ...в умовах суперництва торговців різних націй і відсутності стабільності в племінних союзах. Розповсюдження на Нігер подібного контролю було б кроком назад, оскільки ...існуючий близько 40 років режим торгівлі в регіоні, створений англійськими купцями, є гарантією миру і спокою. Наявність же в дельті річки урядовців держав, що змагаються, принесе безлад і загальмує подальший розвиток торгівлі” [3, р. 201]. Тому газета неодноразово стверджувала, що “нагляд над навігацією і порядком торгівлі на річці Нігер повинен бути виключно англійським, а не міжнародної комісії” [11, р. 11].

Публікації ж про вивчення Західної Африки англійськими мандрівниками, “дослідницьку місію” Флегеля, що продовжувалася в дельті Нігеру і його притоці Бенуе, [11, р. 11] повинні були сформувані в суспільній свідомості обґрунтовування “винятковості прав Великобританії” на цю територію.

Дії уряду У. Гладстона (провал плану Бісмарка, який торкався інтернаціоналізації Нігеру, на Берлінській конференції, наслідком чого стало міцне закріплення Англії в дельті річки) виявилися вираженням ідентичності поглядів кабінету міністрів і “The Times”. “Загроза здійснення Німеччиною анексії дельти Нігеру, була, таким чином, ліквідована, британська Компанія Нігеру стала монополістом на цій річці” [16, р. 5]. Відносно підписаних на Берлінській конференції домовленостей “The Times” констатувала: “... суперечки між Англією та Німеччиною, до задоволення обох сторін, урегульовані” [14, р. 6].

Велику увагу британська преса надавала розташуванню *островів* поблизу Африканського континенту, на які Німеччина також пред’являла свої вимоги. Цілий ряд публікацій “The Times” був присвячений покупці німцями в Іспанії станції на острові Фернандо По в Гвінейській затоці. Газета вказувала на її економічну (“поклади кам’яного вугілля”) і стратегічну значущість (“чудово розташована для захисту торгових станцій на західно-африканському узбережжі”), описувала передбачувані напрями поставок вугілля [10, р. 10]. Важливим було і питання про групу островів поблизу бухти Ангра-Пекена. Бажання запобігти захопленню цієї території німцями “The Times” пояснювала не стратегічними, а економічними міркуваннями: “проживання на островах великої кількості морських птахів дозволяє припустити наявність там великих запасів гуано” [10, р. 11].

Підвищену увагу преса проявила при аналізі стратегічного положення і наслідків передачі Німеччині о. Гельголанд, який знаходився у Північному морі. Це пояснювалося, по-перше, його безпосередньою близькістю до берегів Великобританії і, по-друге, тим, що ця територія мала інший статус – вона була європейською. В зв’язку з цим журнал “Contemporary Review” писав: “Світ бачить, що британці, яким не дозволили розвинути свій успіх в Африці”, до того ж “повинні прибрати свій прапор із цього аванпосту Європи” [1, с. 137]. Ця незадоволеність пояснювалася “можливістю створення на острові укріпленої військової бази”, яка могла бути націлена проти самої ж Великобританії [1, с. 137], що пізніше і відбулося.

Зауважимо, що в питаннях визначення географічного положення територій – сфер впливу Великобританії, позиція преси не завжди співпадала з точкою зору уряду. Так було у разі підписання Гельголандського пакту. Йдеться про передачу Німеччині тих регіонів, які, на думку періодичних видань, повинні були залишитися у сфері впливу Великобританії. Лише деякі видання консервативного напрямку, які підтримували правлячий кабінет Солсбері, оцінили цей договір як “найбільшу подію для обох імперій”. Наприклад, “Morning Post” вважала, що головне в досягнутій угоді – не визначення кордонів сфер впливу держав, а “встановлення добрих відносин між Англією і її природним союзником”. Солідарну з “Morning Post” позицію зайняв журнал “Edinburgh Review”, який відображав погляди лібералів. Оглядачі цього періодичного видання відзначали: “Англо-німецька угода робить честь обом сторонам, які домовилися... ми розглядаємо його із задоволенням унаслідок придбання (Великобританією – Л.В.) впливу в тих районах, де розвинена торгівля” [1, с. 139]. Проте така оцінка Гельголандсько-Занзібарського договору ліберальним періодичним виданням є швидше виключенням.

Таким чином, ми бачимо, що преса, відображаючи інтереси уряду та колоніальних кіл, була активною захисницею територіальних інтересів Великобританії в Африці перед лицем “німецької загрози”.

Оцінюючи зміни ставлення преси до колоніальної політики Німеччини в Африці, наголосимо на наступних тенденціях. У цілому, в 1884 р. характер публікацій про дії Німеччини в Африці відрізнявся “доброзичливо-виправдувальним” тоном. Жалкуючи про те, що Німеччині дійсно довелося довго чекати відповіді на запит 31 грудня 1883 р. про претензії Великобританії на Ангра-Пекену, “The Times” писала про дружнє відношення до Німеччини і навіть критикувала кабінет Гладстона [9, р. 9].

Розвиваючи цю “доброзичливу” лінію, “The Times” визнавала Німеччину за “велику колоніальну державу світу”, а німецьких колоністів – кращими в порівняно з французькими [10, р. 11]. “The Times” навіть бачила “користь” для Англії від німецького протекторату в Південно-західній Африці: “Немає нічого поганого від того, що Німеччина буде нашим сусідом на півдні Африки; її торговці і колоністи допоможуть енергійно розробити ресурси континенту, що важливіше, ніж дешева робоча сила” [10, р. 11]. “Сердечним вітанням заморському підприємництву тевтонів” відгукнулася і ліберальна “Daily Telegraph” [1, с. 75]. Таку позицію преси до німецької колоніальної експансії “The Times” неправдоподібно пояснювала таким чином: “наші руки дуже повні. Ми хочемо мати нові ринки, а не володіння. Колонізація – дорога і клопітка робота” [12, р. 9]. Резюме газети було наступним: “Ми сказали достатньо, щоб довести нашу віру в тривалість сердечних відносин між нами та Німеччиною. Ми повинні протидіяти необґрунтованим чуткам, які прагнуть затьмарити наші відносини” [5, р. 10].

Така “дружня” оцінка політики Німеччини в Африці була характерна для британської преси не тільки в 1884 – 1885 рр. Німецькі колонізатори і надалі іноді оцінювались як “друзі” і “союзники” Великобританії. “The Times” закликала Німеччину до “дружнього суперництва в справі економічного і культурного освоєння Африки” [17, р. 9]. Наголошуючи на ефективності сумісної морської блокади східно-африканського узбережжя задля припинення работоргівлі, газета писала: “Якби ми були упевнені, що Німеччина не переслідуватиме побічної мети, ми б почали співробітничати з нею з більшим задоволенням і відвертістю” [17, р. 9].

Прагнення консервативної преси підкреслити існування повного взаєморозуміння з Німеччиною впродовж всього періоду її колоніальної експансії та побоювання зміни цих стосунків виявилось в оцінці факту відставки Бісмарка в березні 1890 р.: “Усунення Бісмарка від влади – подія дуже важлива, ... не тільки ми можемо усвідомити його служіння справі миру в Європі... й поглянути з острахом на те, що може відбутися після його відставки [4, р. 210].

Як бачимо, характер публікацій періодичних видань, присвячених німецькій колоніальній експансії в Африці, співпадав з політичними настроями в уряді (незалежно від того яка політична партія перебувала при владі) – прагненням досягти взаємоприйняттого компромісу, щоб уникнути ускладнень міжнародного положення і вірогідного збройного конфлікту.

Але британська преса не тільки виражала інтереси уряду, але і, представляючи впливові кола країни, чинила на нього певний тиск при ухваленні тих чи інших рішень щодо колоніальної політики Німеччини в Африці. Тому з 1885 р. на сторінках газет і журналів з’являються публікації, які мали на меті схилити уряд до здійснення подальших територіальних загарбань в Африці, відмовитися від політики співпраці і компромісів з Німеччиною, оскільки

“співпраця з нею не компенсує вигоди, які одержали б англійці, якби в Африці не було німців” [4, р. 211].

Яким же чином здійснювався вплив британської преси на уряд? Найпоширенішим прийомом була критика м'якотілої політики кабінету за надмірну увагу до “взаєморозуміння” з Німеччиною, тобто за ті компроміси, на які вимушені були йти і Гладстон, і Солсбері. Так, позиція міністерства колоній відносно проникнення Німеччини до Південно-західної Африки визначалася як “ледача” [13, р. 5].

Колоніальні поступки уряду Гладстона дали привід консервативній пресі писати про втрату країною минулої могутності, тим самим побічно звинувативши в цьому лібералів. Так, у лютому 1885 р. “The Times” відзначала: “Не тільки в Африці або Азії, але і в усьому світі існує загроза вкорінення ідеї, що Англія дуже слабка або дуже байдужа до того, щоб утримати свою власність” [3, р. 116]. У тому ж дусі висловлювалася і “Pall Mall Gazette”: “Наша колишня позиція втрачена безповоротно; ніщо не може повернути Британію до тих часів, коли ми розпоряджалися половиною світу... Європа вийшла на простори Африки, Азії, Австралії і Тихого океану” [3, р. 116].

З метою підкріплення своєї позиції преса часто апелювала до думки громадськості. Наприклад, “The Times” відзначала, що англійці відкидають колоніальні домагання Німеччини відносно південних кордонів у Східній Африці та готові боронити свою точку зору. Саме громадськість, на думку центральної лондонської газети, виступила за проведення морської блокади у водах Занзібара під “нікчемним приводом” відстоювання національного почуття гуманності” [20, р. 6].

На сторінках періодичних видань нерідко публікувалися листи “рядових” читачів, мандрівників, місіонерів, британських підданих, що діяли в Африці, членів різних колоніальних угруповань – тих, чий погляд співпадали з позицією газет, і хто виступав за збереження і розширення колоніальних володінь Англії в Африці. Так, інформуючи читачів про оголошення Камеруну під протекторатом Німеччини, “The Times” повідомляла про “явне незадоволення багатьох англійських торговців і місцевих жителів Камеруну, які вважали, що британський уряд повинен був узяти річку під контроль кілька років тому” [6, р. 8].

Крім прямих закликів до відстоювання “законних прав” Великобританії на спірні африканські землі, “The Times” друкувала ряд фактів, які стосуються утиску прав місцевого населення німецькими урядовцями: “ліквідація створеного англійцями суду, заснованого на праві та справедливості”, жорстоке придушення повстання в Камеруні прибулими корветами “Бісмарк” і “Ольга”, [13, р. 6] розпалювання конфліктів між європейцями і аборигенами. Розбратами місцевих племен “саме з німцями”, “необережними і грубими діями агентів Німецької східноафриканської асоціації по відношенню до корінного населення” [19, р. 9]. Відсутністю у німецьких урядовців “розсудливості, такту відносно корінного населення пояснювалося повстання в Німецькій Східній Африці в 1888 р. Журнал “Fortnightly Review” писав із цього приводу: “місцеві племена, які звикли жити в мирі... зараз беруться за зброю, щоб битися проти ненависних німців” [1, с. 81]. Британська преса у зв'язку з антинімецьким повстанням була стурбована можливістю подібних виступів в східно-африканських британських колоніях. Підводячи підсумок, “Fortnightly Review” закликав публічно “викрити методи, за допомогою яких німці вирішують справи з місцевими племенами і з нами” [1, с. 82].

Історичні огляди, які друкувалися на сторінках періодичних видань і прагнули довести наявність англійського пріоритетного права на африканські землі, повинні були служити ще одним спонукальним мотивом до відстоювання британським урядом прав на спірні з Німеччиною території. Наприклад, історія Південно-західної Африки у версії “The Times” показувала, що “англійські торговці задовго до німецьких, знали про комерційну цінність цього регіону, оскільки в 1861 р. глава капського уряду Філіп Уоудхауз видав прокламацію, відповідно до якої острови поблизу бухти Ангра-Пекена були анексовані Великобританією. А в 1863 капські торговці уклали договір з вождем племені готтентотів про покупку прибережної смуги завдовжки в 70 миль, включаючи Ангра-Пекену. Торговці, влаштувавшись на цій території, навіть спорудили декілька споруд. Проте в чергових сутичках з готтентотами, “продавець” був убитий, що пізніше дало мотив німцям поставити свій прапор” [10, р. 11].

Окрім подібних спроб преси виправдати протидію Великобританії колоніальним устремлінням Німеччини, як ще один доказ висувалася теорія “вимушеності анексії”. Зокрема

“Manchester Guardian” писала: “Англії не звикли відкрито виставляти успіх завоювань і анексії. До завоювань, які ми робимо, нас змушують” [3, р. 111].

Таким чином, ми бачимо, що позиція преси до німецької колоніальної експансії змінювалася відповідно до позиції уряду: від примирливої по відношенню до Німеччини (в 1884 – першій половині 1885 р.) до твердо-непохитної (в 1890 р.). Доброзичливий характер публікацій не завжди означав подібну позицію. Редакції більшості видань належною мірою прагнули враховувати міжнародний стан, настрої в британському уряді та, не прагнучи конфліктувати з ним, змушені були підлаштовуватися під політику, яка проводилася кабінетом, почасти виправдовуючи її. Преса, очолювана “The Times” і яка знаходилася під її впливом, використовувала ряд основних методів, які спонукали уряд до здійснення подальших колоніальних захоплень: різноманітна критика політики зовнішньополітичного відомства, визначення і відстоювання кордонів – сфер впливу Великобританії, апеляція до думки громадськості.

Джерела та література

1. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890) / И.А.Улановская . – М.: Наука, 1969. – 213 с.
2. Hale O. J. Publicity and diplomacy with special reference to England and Germany. 1890 – 1914 / O. J. Hale. - New-York – London, 1940. – 486 p.
3. Porter B. The Lion’s Share: A Short History of British Imperialism, 1850-1983 / B. Porter. – London, 1985. – 408 p.
4. Postgate R., Vallance A. England goes to press: The English People’s Opinion on Foreign Affairs as Reflected in their Newspaper since Waterloo. Indianapolis / R. Postgate, A. Vallance. – New York, 1937. – 337 p.
5. “The Times”. – 1884. – Aug. 20. – P. 9-10.
6. “The Times”. – 1884. – Aug. 25. P. 6-8.
7. “The Times”. – 1884. – Dec. 20. – P. 6.
8. “The Times”. – 1884. – Dec. 15. – P. 9-11.
9. “The Times”. – 1884. – June 25. – P. 9.
10. “The Times”. – 1884. – June 26. – P. 10-11.
11. “The Times”. – 1884. – Nov. 19. – P. 11
12. “The Times”. – 1884. – Sept. 27. – P. 11.
13. “The Times”. – 1885. – January 2. – P. 5-6.
14. “The Times”. – 1885. – June 24. – P. 6.
15. “The Times”. – 1885. – March 23. – P. 11.
16. “The Times”. – 1887. – April 27. – P. 5.
17. “The Times”. – 1888. – Nov. 6. – P. 9.
18. “The Times”. – 1888. – Sept. 18. – P. 9-11.
19. “The Times”. – 1888. – Sept. 28. – P. 9-10.
20. “The Times”. – 1888. –Nov. 27. – P. 6.

УДК 94(477)

Плюта Наталія

ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Мета наукової статті зводиться до двох аспектів – по-перше, дослідити головні чинники територіального розширення Франції за рахунок захоплення заморських територій і створення колоніальної імперії; по-друге, розкрити базові ідеологічні засади французького колоніалізму.

Для Франції період величезного посилення колоніальних захоплень випав на 1880 - 1900 рр. Якщо площа її колоніальних володінь до 1860 р. становила всього 0,2 млн. кв. миль, то за 20 років (з 1880 р. по 1899 р.) французькі колоніальні володіння збільшилися на 3 млн. кв. миль, досягнувши загальної площі 3,7 млн. кв. миль, з населенням 56,4 млн. чоловік [19, с. 375].

Пристаюючи до освоєння колоній, Франція в цей період прагнула особливо похижацькому використати їхнє багатство, направити їхній розвиток головним чином сільськогосподарським шляхом або взагалі загальмувати його там, де побоювалася конкуренції. Це змушені були відзначити навіть деякі французькі історики, один із яких писав:

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
NOTA BENE	
Киридон Алла, Троян Сергій ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ	4
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
Гон Максим ЄВРЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ АВТОРИТАРНИХ/ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ: НЕКОНВЕНЦІЙНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	16
Долганов Петро ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ІДЕОЛОГІЇ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	21
Борщевич Володимир ДЖЕРЕЛА ПРИБУТКІВ, ЗАМОЖНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	28
Жив'юк Андрій ДІЯЛЬНІСТЬ УЛАСА САМЧУКА НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»	32
Киридон Євгенія ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС	49
Луценко Катерина ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ІМІДЖЕВА ТЕХНОЛОГІЯ У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МАРКЕТИНГУ (концептуальний аналіз на прикладі України)	57
Васюк Анатолій КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ	63
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Олексієвець Тарас ГЕНЕЗА ЧЕСЬКИХ ЛОКАЦІЙНИХ МІСТ: МІСТОБУДІВНИЙ І УРБАНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС	68
Алієв Максим МІЖНАРОДНІ ТОРГОВО-ТРАНСПОРТНІ ШЛЯХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	72
Шеретюк Валерій ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОГО ПОДІЛУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: ДИСКУРС ДИСИДЕНТСЬКОГО ПИТАННЯ	77
Северова Ольга ДЕКАБРИСТИ І ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	82

Венгер Наталія МЕНОНІТСЬКА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: (НА ПРИКЛАДІ ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ДР. ПОЛ. ХІХ СТ. – 1914 Р.)	85
Бондарчук Тетяна СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА АНГЛІЇ ВІДНОСНО ПОЛІТИКИ КРАЇНИ В ІНДІЙСЬКИХ ВОЛОДІННЯХ	92
Кузьма Тетяна ДЕРЖАВА МАКСИМІЛІАНА В МЕКСИЦІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	96
Косяк Світлана НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНО-ТОВАРИСЬКИЙ РУХ У 1842 – 1882 рр.	101
Троян Павло КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В НІМЕЧЧИНІ ДО ПРОБЛЕМ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	105
Валюх Людмила НІМЕЦЬКА КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В АФРИЦІ У ВИСВІТЛЕННІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ	111
Плюта Наталія ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ	116
Долід Вячеслав ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ ХІХ СТ.	126
Блох Юлія ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ ПОЧАТКУ ХХ СТ.	132
Сталоверова Ганна ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ (1914-1921 рр.): КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ	137
Алексієвець Леся ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛЬЩІ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 1918–1926 РР.	142
Гакман Сергій ПРОБЛЕМА БЕССАРАБІЇ ТА БУКОВИНИ У КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН. 1917-1940 РР.	153
Давлетов Олександр «ГІТЛЕРЮГЕНД» І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА НСДАП В 1933-1936 рр.	159
Невинна Галина НІМЕЦЬКО - ФІНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1933 – 1939 РР.: ВЕРИФІКАЦІЯ БАЗОВИХ ПОЛОЖЕНЬ	165
Дорофєєв Денис ШВЕЙЦАРІЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД І В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ	170

Рощина Галина НЕОНАЦИЗМ У СУСПІЛЬНО -ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ	176
Лесняк Віталій РОЗПОДІЛ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДИСКУРС ФРАНКІСТСЬКОГО І ПОСТФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМІВ	182
Христюк Тетяна ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – 2000 РР.): КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	188
Наумов Андрій ПЕРША ПРЕЗИДЕНТУРА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС	195
Троян Віктор СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПАН'ЄВРОПЕЙСЬКОГО РУХУ: ПЕРСПЕКТИВИ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ	201
Тихомирова Євгенія РОЛЬОВА УЧАСТЬ ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	212
Дукмас Олена ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ У ВИМІРІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	220
Хаврук Ігор ГЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТИТУТІВ РЕФЕРЕНДУМУ ТА ПЛЕБІСЦИТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	230
ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ	
Троян Сергій ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	237
Киридон Алла СОЦІОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1917 – 1930-Х РОКІВ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	243
Постоловський Руслан ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	269
Герасимчук Таміла ГЛОБАЛЬНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ США: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС	273
Шеретюк Оксана ПОЛІТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	279
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	291

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 18

Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Обкладинка – С.С.Троян

Підписано до друку 30. 11. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. – Випуск 18. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.